

Lyck, den 11. December 1862.

ליק י"ח כסלו תרכ"ג ליצירה.

חזיר עלם אחד 2 ז'נ 6 פ"כ
חזי זכס פוליס, כל איש הסקן
לסודיע זכר ויה נרבים לטונחו
עליו לשלם שכר הסדום צעד
כל בורס 1 ז'נ 6 גדוליס
כוליס.

המגיד

יולא ללור כעס אחז בכל טנוט
אחירו לשנס צלרנו 4 ר"ט
4 ז'נ, כל רכע 1 ר"ט 1 ז'נ.
כל איש יוכל להסינו פי" כל
פאסטטאט ובוטסא:לונג צכל
סמדינות.

חדשות וקורות הימים.

גייד ליעקב מהנעשה והנשמע בכל חלקי תבל בין כל יושבי חלד אשר ינעם
ואשר ראוי לדעת לכל איש ישראלי לתועלתו ותועלת השפה העבריה.

סאתי

אליעזר ליפמאן זילבערמאן.

והאמת והשלים אהבו (זכרי" ט).

ע"ד חברה "מקיצי נרדמים".

שטעט לטעמע כי עיד טרם הגיעו דברינו בגליון 45 לאחינו בבבל התעוררו טענות לדבר הטוב בנוגע להחברה הנ"ל כאשר
עניי הקרא תחזינה מישרים בדברי המכתב המובא למטה. ובוה אנחנו נותנים כח והרשאה אל הרב החכם כותב המכתב להיות סוכן
לאסיפת החתומים להחברה הנ"ל בעיר בבל וסביבותיה, וכל מי שיחפוץ טענה לכתוב יודו להברתנו שפה, יפנה בטובו אל בעל המכתב
הזה הרב החכם שלמה יהושע דוד ח' בכור ח"ך צדקה התצין ז"ל הרושב בבבל, וישנו מבוקשו. ועל יתר הדברים גודיע אל החכם
הכותב במכתב פרטי א"יה.

ואלה דברי המכתב:

היום ערב ר"ה של שנת תרכ"ג

שלום רב וישע רב לקראת הדרת ומעלת הרב המפורסם בקצוי ארץ וים רחוקים, מוהר"ר אליעזר ליפמאן
זילבערמאן נר"ו

המכתב העתי של האדון מעכ"ת הגיע אל ארצנו, וראינו בו שנתייסד אצלכם חברה נכבדה נקראת בשם "מקיצי
נרדמים" שרוצים להדפיס ולהוציא לאור ספרים כ"י יקרים מקדומיניו אשר לא ראו אור הדפוס מעולם ולהפיצם
בקרב ישראל. וכל אחד מבני החברה יתן סך קצוב שמונה פראנק לשנה ומסכום הכסף המאוסף לשנה תדפיסו
חבורים יקרים לפי ערך ההכנסה, וסכום הספרים כמספר אנשי החברה, וכל אחד יקבל חלקו מכל ספרים אשר
יודפסו חלף שמונה פראנק אשר נתן לשנה. ובקראנו המכתב העתי "המגיד" על זה, ששנו ושמחנו כעל כל הון,
על הדבר הגדול הזה. שבזה הענין תתרבה התורה בישראל. ובודאי מי שחלק לו השם בבינה, יחפוץ להתחבר
אל החברה הנז' הן מצד שזה למצוה רבה תחשב להכלל עם עושי מצוה להוציא לאור חידושי תורה הנעלמים,
הן מצד תועלתו כידוע.

ולע"ע חפץ גם אני הח"מ להמנות עם עושי מצוה ולהיות חבר עם החברה הנכבדה הזאת. ובשמחת לבבי
השתדלתי בכל מאמצי כוחי לאסוף חותמים אל החברה הנ"ל. וחפץ ה' בידי הצליח, שכמה וכמה נתרצו להיות
מכלל החברה הנז"ל, והנם תחת ידי. ומכללם -

5
10
15

- הח' הש' הדיין המצויין הר' ששון אליהו חר' משה הלוי נר"ו [=הרב ששון סמוחה],
 - והח' הש' והכולל דוד מאיר יוסף נסים נר"ו [= אחי אמו של הרב יוסף חיים], 20
 - והרב הכולל המפורסם ח"ר יוסף חיים ח"ר אליהו בן לאותו צדיק הרב הגדול מורינו ורבינו ח"ר משה חיים ז"ל,
 - והח' הש' ח"ר אברהם יהושע ח' אליעזר נר"ו [לימים מדייני בגדאד],
 - והאדון סי' יצחק לוריא אשכנזי נר"ו שעתה הוא דר אצלינו פה עי"ת בגדאד יע"א [השתקע בבגדאד 1850. שעה במקצועו. ראש ב"ס אליאנס בשנותיו הראשונות] 25
 - והשה"ט והנבון כה"ר יעקב בן הגביר המרומם דחיל ומוקיר רבנן כמ"הר שאול יוסף משה נר"ו
- [...]
- ואם יוכשר בעיניך שאהיה סוכן לאסיפת חתומים, תודיע זאת במגיד.
- הק' שלמה יהושע דוד ח' בכור ח"ר צדקה חוצין ז"ל

30

בשבטי ישראל אודיע נאמנה, שאנוכי החתום מטה הקימותי לי פה בבגדאד במדינת בבל יע"א בית מסחר לספרי עברית שונים למיניהם: הן ספרי תנ"ך וחומשים, הן ספרי תפילה ומחזורים, הן ספרי מדות ומוסר, הן ספרי חכמה וקורות הימים, הן ספרי תלמוד ומפרשיו ופסקי דינים...

35

(מודעה, מאת הרב שלמה בכור חוצין, 1872.
מובאת על ידי אברהם בן יעקב, יהודי בבל, 1979, עמ' רג)

בא לידינו ספר אחד שנדפס מקרוב, ושמו "דקדוקי סופרים" והוא לה"ר כמוהר"ר רפאל נתן נטע בין מוהר"ר שלמה זלקינד נר"ו שהוא עודנו בחיים באשכנז, ה' יאריך ימיו ושנותיו. שזכה ונכנס לבית עקד הספרים של מלכות בייראן, המונח בעיר מינכן, ומצא שם מציאה גדולה: תלמוד בבלי כתיבת יד משנת ק"נ לאלף השישי [=1390]. ויש בו כמה נוסחאות משונות [=שונות] מנוסחאות התלמוד המצוי בידינו בדפוס. ויש הרבה סוגיות שהם תמוהות, וכפי הנוסחא של אותו תלמוד כתב-יד, יתפרשו בנקל.

40

(הרב עבדאללה סומך, שו"ת זבחי צדק החדשות, סימן ק"מ [משנת 1879])

45

...בליטא, גליציה ובשאר המקומות שבהם התנגדו הלומדים לכל דרך חיצונית, המשיכו ללמוד במתכונת הישנה, ללא התחשבות בדרישות החדשות שהחלו לנשוב בעולם המדע. נמצא, כי אי-השימוש בספר [דקדוקי סופרים] הוא לא רק גורם למדני גרידא, אלא יש כאן למעשה התנגדות עקרונית לשינוי שיטת הלימוד, במיוחד כאשר השינוי בא על-ידי גורמים חיצוניים, שאינם מוזהים עם היהדות המסורתית... העובדה, שהספר "אומץ" על-ידי העוסקים בחוכמת ישראל... [מאפשר] להבין, מה טעם לדחייתו על-ידי חוגי הישיבות.²³

(יעקב שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי, רמת גן תשנ"ו, עמ' 471 – 472)

אמרי בינה — דרוש אי לחנוך מדרש ת"ת רלג
בהנ"ל ליקבה"ו.

דרוש א

לחנוך בית המדרש תלמוד תורה

דרוש זה דרשתי בחנוך בית מדרש תלמוד תורה הנקרא נוריאל
פה עירנו בג'דאד יע"א.
מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל כנחלים נטיו כגנות עלי נהר
כאמרו עלי מים.

50 [ואחרי שהוא מפרט את כל המאפיינים החיוביים של המוסד החינוכי, הוא כותב:]

והנה כל מיני התועליות האלה אשר רמזנו בכתוב הנ"ל תהילות לאל
נמצאו בבית המדרש החדש הזה, אשר החינוך שלו הוא הוא
היום הקדוש הזה שהוא יום שבת קודש. על כן צריך להחזיק טובה
וברכה לחברת כל ישראל חברים אשר בעיר המלוכה פאריז שסייעו
ביסוד בית המדרש הזה בקנין המקום ובניינו, וגם הם מסייעים
בקיומו מכאן ולהבא.

הנה כמה טיעונים שמביא הרב יוסף חיים, בעד שילוב לימודי יהדות ולימודים כלליים בתכנית הלימודים:

וכאשר מצינו דבר חדש בענין זה, שכתב בספר העתים הקדמון
בשם הגאון המופלא שבגאונים הוא רבינו האי גאון ז"ל.
שכתב בתשובתו ז"ל, מותר ללמד תינוקות של בית הכנסת אגב
לימוד התורה, כתב ערבי וחשבונות אבל שלא עם התורה אינו נכון,
ותינוקות של גוים ללמדם שם בבית הכנסת כל שיכול לדחותם
דוחין, ואם חוששים לתרעומת אין דוחין מפני דרכי השלום עכ"ל.

נמצינו למידין כי רבינו האי גאון ז"ל הסכים ללמד את הילדים עם
לימוד התורה עוד לימוד אחר של לשון ערבי וחשבונות וכיוצא.
וכמה דברים אנחנו לומדים מדבריו של הגאון הגדול בענקים הנז',
ומכללם הוא שהתיר ללמד לשון ערבי עם לימוד התורה,
ואם אלו השואלין אותו היה לשונם פרסי או לשון אחר, נמצא התיר
ללמד לשון ערבי שאינו לשונם, ואם אלו השואלין אותו לשונם
ערבי מה צריך להם ללמוד, אלא מוכרח דרוצים ללמוד לשון ערבי
צח והתיר להם ללמוד אותו עם לימוד דברי תורה, ש"מ דברים
החיצוניים שצריך האדם ללמוד אותם התירו הגאון ללמדם עם דברי
תורה וכאשר אנחנו רואין פה בעירנו יע"א דלשון המדינה היא
לשון ערבי אך אין בני עמנו מדברים ערבי צח ומתוקן, ויודמן
שהנכרי מדבר דברים בלשון ערבי לפני היהודי ויש כמה מלות
שאין היהודי יודע ומבין משמעותם, אמרו נא היש חסרון יותר מזה
שהאדם אינו מכיר את לשונו ויודעו.

ועל זה רמז הכתוב שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני, והוא כי
העולם רמזו באות וא"ו שמספרו ששה והעולם הוא שש קצוות
שהם מעלה ומטה וארבע רוחות, ועוד יש טעמים אחרים ברמזות
עוה"ז באות וא"ו, וידוע עסק התורה נקרא ימין שהוא חזק ומיומן,
ועסק דרך ארץ שהוא השיך לעוה"ז נקרא שמאל שהוא יד כהה,
ולו"א שמאלו תחת לראשי ר"ל שמאל וא"ו שהוא עסק דרך ארץ
תחת לראשי, שאהיה עוסק בו, וגם עוד וימינו קרי בה ימין וא"ו
שהוא עסק התורה תחבקני, שאעסוק בו בזמן שאני עוסק בדרך ארץ
שאחזו בזה ובזה ביחד בזמן אחד, כי האדם רואה סימן יפה בלימודו
באופן זה.

בשו"ת רב פעלים כרך א (דף פ ע"ב) הרב יוסף חיים מגדיר כך את העמדות הקאנוניות של פסיקת ההלכה בבגדאד, תוך ציטוט הרב יעקב יוסף הרופא (נולד שלהי המאה ה-18, נפטר 1851) שכתב:

פה ק"ק בגדאד יע"א בתריה דמרן הקדוש מהר"י קארו ז"ל גרירן בין בדיני איסור בין בד"מ [בדיני ממונות]. ולא אמרינן קי"ל [קים לי] הפך סברת מרן, כי אם בקצת עניינים שפשט המנהג כדעת מור"ם [מורינו רבי משה (איסרליש)] וזולתו. ובדיני גיטין וקדושין נוהגין להחמיר וכמ"ש [וכמו שכתבו] הרב הגדול מהריט"א [מורינו הרב יום טוב אזולאי] ז"ל והרב הגדול מהר"י [מורינו הרב יוסף] אזולאי ז"ל, דאנן יתמי דיתמי נקטינן להחמיר ככל הסברות לאפוקי נפשינן מפלוגתא עי"ש. וכן קבלנו ממורינו ורבנו הרב הגדול סבא דמשפטים כמהר"ר משה חיים זלה"ה.

60

65

מתוך: ספר 'מעשה בית דין', ירושלים תשמ"ח

[תקנה בענין נדוניא]

מהודעין אנו חכמי וגבירי ויחידי ק"ק בגדאד יע"א, כי ראו ראינו שרבו היום אנשים המתפרצים לפרוק עול נשותיהם מעל צוארם שלהם ולפרנסם כמ"ו, ולא זו [בלבד] אלא שנמצאו הרבה אנשים הנותנים עיניהם בנכסי נדוניית נשותיהם, ומדי יום יום מרגילים עמהם קטטות ומריבות, ותואנה הם מבקשים למו ולא יבצר מהם את אשר יזמו לעשות, וכל טצדקי דמצו למעבד עבדי להפק את זממם הרע לנצל את עדיין מעליהן, והולכין ומוכרין אותם לאחרים, ובעבור זה רבו כמו רבו המהומות והמבוכות בשערי עירנו, ואין לך יום שלא ימצאו בו קטטות ומריבות אי זה איש ואשתו, וכמעט שנתכטל שלום הבית ח"ו מבני עמנו, כי כל אשה שנמצא אצלה תכשיטין מנכסי נדונייתה מתפחדת לדור עם בעלה, מדבר פן ינצל את עדייה עליה.

ואנחנו החתומים מטה בראותנו את כל אלה, קמנו ונתעודד לתועלת תקנת בנות ישראל, ולמנוע המחלוקת מבני עמנו, והסכמה גמורה, שאם יפתה איש את אשתו, ויקח ממנה שום דבר מנכסי נדונייתה וימכרם לאחרים, אז יש בידה כח וזכות לתבוע את דמיהם מידו, ואם מאן ימאן לו, אז יש כח ורשות ביד כל ב"ד וב"ד להוציא את בלעו מפיו בכל אופן שיהיה, הן לנדותו ולהחרימו ולהפרישו מעדת ישראל, הן לכופו ולהכריחו בערכאות של גוים.

ותוקף התקנה הזאת כחומר חרם וכתוקף התקנות וההסכמות הנהוגות בישראל, ואף אמנם שהיא היפך ממה שפסק מרן ז"ל בשלחנו הטהור, עם כל זאת קבלנוה עלינו ועל זרענו אחרינו כהלכה למשה מסיני, ולא יוכל שום אדם הן עשיר הן בינוני והן עני לפצה פה ולצפצף כנגד התקנה הזאת, כי היא לתועלת ולטובת בני עמינו, והקב"ה יעזרינו על דבר כבוד שמו למנוע ולבטל המחלוקת וקטטות מישראל, ויזכנו להרבות שלום בעולם, ויראנו ישועות ונחמות על ארצינו ועל [נחלתנו] אמן כן יהי רצון.

ולראית האמת והצדק כתבנו וחתמנו שמנו פה בגדאד יע"א, והיה זה בש"א לחודש מנחם יה"ל [יהפך לטובה], שנת התרל"ז לבריאת עולם, והכל שריר ובריר וקיים.

אשר התפסקה

70

רקע לדין ההלכתי של הרב עבדאללה סומך והרב אליהו מני:

רשות היחיד	רשות הרבים דאורייתא	רשות הרבים דרבנן [יכרמלית"]
שטח פרטי	שטח עירוני/ציבורי רחב מ- 16 אמה [=8 מטר] [על פי הפסיקה האשכנזית, דרוש תנאי נוסף: כל יום עוברים שם רבים היינו 600,000 בני אדם]	שטח עירוני/ציבורי שאינו רשות הרבים דאורייתא
מותר להעביר חפצים ממקום למקום כל עוד אין יוצאים לרשות אחרת	אסור באיסור חמור מאד להעביר חפצים בתוכו למרחק 4 אמות [2 מטר] וכן אסור להעביר חפצים ממנו לרשות היחיד ולהיפך	יש להתנהג בו כאילו הוא רשות הרבים, אבל האיסור הוא דרבנן בלבד
		ניתן להחזירו למעמד של רשות היחיד על ידי 'עירוב' וכן להיעזר בנכרים לצרכים שונים

שמירת שבת בבומבי

[מו"מ בהלכה בין הרב עבדאללה סומך (1813-1889) והרב אליהו מני (1818-1899)]
מתוך הרב עבדאללה סומך, שו"ת זבחי צדק החדשות, ירושלים תשמ"א, סימן צ"ט

75

עוד שאלת: שהר' ח"ר אלייאו מני נר"ו כשהיה בבמביי התיר הוצאה והכנסה ע"י גוי. ועוד התיר לישב בפאלכי ע"י גוי, באומרו דהדרכים שלנו ... שרחבים י"ו אמה נחשבים כרמלית... ושאלתך, [אם] הדין הוא כך, או לאו?

80

תשובה: מתחילה נכתוב לך עיקר הדין, ואח"כ נסביר לך מ"ש ח"ר אלייאו מני נר"ו... דעת מרן ז"ל שאנחנו קיבלנו הוראותיו, דדרכים שהם רחבים י"ו אמה, אע"ג דאין בוקעים בהם ס' רבוא בכל יום, יש להם דין רה"ר. שכן כתב בש"ע ה' שבת סי' שמ"ה סעי' ז, שהביא דעה ראשונה בסתם, שהם ר"ה. ודעה שניה, שאינן נחשבין רה"ר משום שאין עוברים בו ס"ר בכל יום, הביא בשם יש אומרים. וכיון שהביא דעה א' בסתם, הכי ס"ל. וגאון עוזינו רבינו חיד"א ז"ל כן הסכים שם בברכ"י, שכן דעת מרן. וכתב ג"כ רבינו החבי"ב ז"ל בשיירי כנה"ג שכן ס' מרן. וגם הר' תוספת שבת ז"ל הכי ס"ל כדעת מרן... איכא פלוגתא בין האחרונים ז"ל בדעת מרן... על כל פנים, הא ודאי דיש לחוש לסברת סירכין תלתא – רבינו החבי"ב, והרב תוס"ש, ורבינו הברכ"י, דהם פקיע שמייהו [...]

85

90

ועתה, נכתוב לך מה שהיה לנו משא ומתן עם ידיד נפשי הרב הנזכר [=הרב אליהו מני]...

בתחילה, שאלנו אותו:

95 אם כנים אלה הדברים ששמענו עליה [=עליו] דמו"ר [=דמורי ורבי= פנייה מכובדת של הרב
סומך לרב מני], שהתרת הפאלכי על ידי גוי, וגם הוצאה והכנסה על ידי גוי?

והשיב [הרב מני]:

שכן הוא האמת ולא אכחד, שאני התרתי להם לאנשי באמביי אלו הדברים. יען, שהרב חכם רבי
100 משה פארדו נר"ו [נטריה רחמנא ופרקיה = ישמרנו האל ויושיעון] שהיה דיין בירושלים עם חכם
רבי אברהם אשכנזי נר"ו ועכשיו הוא רב באלכסנדריא, וכתב על זה פסק ארוך, והתיר הפאלכי,
והתיר הוצאה והכנסה על ידי גוי, וכתב שכן נהגו בכל ערי פראנקייא. יען שסבירא להו [=שהם
סבורים] כסברת 'יש אומרים' שהביא מרן [=הרב יוסף קארו] ב[שו"ע יורה דעה] סימן שמ"ה,
דדרכים שאין בוקעים בהם ששים רבוא בכל יום אינם נחשבים רשות הרבים. וכל שכן, דאפשר
105 לומר, שסברת מרן גם כן היא כך. ומשום הכי [=ומשום כך] התיר הרב הנזכר [=הרב פארדו]
אלו שני הדברים, וכתב פסק ארוך על זה, והדפיס אותו בספרו.

חזרתי [הרב סומך] והשבתי לו,

שאנן קיים לן בגויה דמר [=אנו מכירים אותך כמי שהינו] מיראי הוראה. ומי הוא דלא יחוש
110 לסרכין תלתא [= לדעתם של שלושת הרבנים הגדולים] שכתבנו לעיל, שכתבו שדעת מרן באלו
הדרכים שהם רשות הרבים?! והיאך שמע לדברי הרב מהר"מ פארדו נר"ו לגבי אלו הגאונים
ונגד מורינו ורבינו חיד"א [=חיים יוסף דוד אזולאי] ז"ל, שאסר [את הנסיעה בשבת ב] פאלכי
בפירוש?!

115 והשיב [הרב מני]:

ששוב אדוני אומר לי [=את ביקורתו הפורמלית]?! אבל תשמע דברי ותודה שהאמת אתי: ואני
אגיד לך, שראיתי אנשי במביי, [ל]כל אחד ואחד יש שמשיי [=שמשיה] אחת להגין עליהם מפני
השמש -- ששם אינם יכולים ללכת בדרכים בלא שמשיי אפילו רגע אחד -- ונושאים שמשיי
בשבת ומעבירים אותה ארבע אמות ברשות הרבים. גם מניחים בחיקם כלי של טוט"ן [=טבק]
120 ומטפחת, וזהו לכל הסברות אסור. דאם נאמר דהדרכים הם רשות הרבים, עוברים [יהודי
בומביי] בידיים [=באופן אקטיבי] על איסור [כה חמור שענשו בתורה הוא] סקילה... ועל כן
סמכתי על הרב מהר"מ פארדו נר"ו ועל מנהג פראנקייא [=אירופה] והתרתי להם הפאלכי
והוצאה והכנסה על ידי גוי; דאם נאמר דהדרכים הם כרמלית, הרי זה מותר.

שו"ת רב פעלים חלק ג - אר"ח סימן יב

130

שאלה מעיר שנגהיי יע"א במחלל שבתות בפרהסיא שעושה מלאכה הן בשלו הן בשל אחרים, אם יצטרף למנין עשרה? [...] ועוד יש לשאול, אם אלו הפסולים שאין מצטרפים לעשרה, רוצים לומר קדיש, אם יכולים, ואם עונים אחריהם אמן? על הכל יורינו ושכמ"ה.

תשובה. כל מחלל שבת בפרהסיא דהיינו שעושה מלאכה בפני עשרה מישראל דינו כגוי ואינו מצטרף לעשרה, ולא דוקא חלל בפני עשרה אלא אפילו לא חלל בפני עשרה אם חלל במקום גלוי שנודע לרבים חשיב חלל בפרהסיא....

135

מדברי השאלה ניכר שאדם זה עושה מלאכה במקום גלוי שנודע לרבים וידע שיתפרסם אשר בכה"ג מפורש אפילו לא חלל בפני עשרה חשיב כגוי, וגם נראה מדבריו שהוא עושה כן בתמידות בכל שבת והדבר מפורסם. ועל כן אדם זה שאתה שואל עליו כיון דמחלל שבת בפרהסיא אין לצרפו לעשרה לקדיש וקדושה וכיוצא.

140

אלא, יהיו עשרה אנשים כשרים מבלעדו ודבר זה אינו ניכר ונרגש אצלו כדי שיהיה שנאה ואיבה או חששה דשמא פקר טפי כי הצירוף הוא נעשה בבית הכנסת דשכיחי רבים, ואתם תשתדלו בצנעה שימצא אצלכם עשרה אנשים כשרים בלעדי הפסולים ובנקל תוכלו למצוא כן.

[...]

ומה ששאלתם אם אלו הפסולים שאין מצטרפין לעשרה רוצים לומר קדיש מהו ואם עונין הציבור אחריהם אמן, תשובה, אין יכולים לומר קדיש להוציא הציבור י"ח אמנם משום שנאה ואיבה ומחלוקת אל תמנעו אותם מלומר קדיש, ואל תאמרו להם אין בקדישים שלכם תועלת, אלא תניחום לומר קדיש, ורק החזן ג"כ יאמר קדיש עמהם כדי להוציא הציבור י"ח, ונמצא הציבור יוצאין י"ח בקדיש החזן ועונין אמן על קדיש החזן והם אינם מרגישים בזה כדי שיוולד מזה שנאה, יען כי תהיו נוהגים כן כל ימות השנה החזן יאמר קדיש עם אותם האומרים קדיש אע"פ שהם כשירים כדי שבעת שיזדמן מאלו הפסולים אינו ניכר הדבר באמירת החזן כיון דדרכו תמיד לומר קדיש.

145

150

הרב דוד עבדאללה סופר זצ"ל חריף ובקי סיני ועוקר הרים.
חבר הרבנים הגדולים הרב שמעון אג'סי והרב יחזקאל עזרא אלייה
זצ"ל מתלמידי הרב הגדול יצחק מרדכי זצ"ל. שקדן גדול בתורה
וממציא המצאות וחילוקים מדעתו הוזך והצלול. והתיר כמה עגונות
בחריפותו ובקיאותו הגדולה בש"ס ופוסקים.

אחרי־כמה שנים מפטירתו מת חתנו

155

בלי־בנים. ובתו נפלה יבמה והיא עודה צעירה בשנים והיבם היה
זקן ומיאן לחלוץ לה ורצה ליבמה. אז הגישה תביעה בבית־דין למנוע
בעדו מלנסוע. ולכאורה לא היה בידינו סמך על־זה. אז באה והתחננה
באמרה כי האבא שלה כשהיה בחיים היה מוצא לכל דבר איזה מוצא
לסמוך עליו אני רוצה מהבית־דין שישתדלו בזה למצוא איזה סמך
זכות אבא תעזור לכם. והנה האיר ה' את עינינו ומצאנו לה סמך
מדברי הפוסקים שנוכל לעכב אותו מלנסוע עד שיחלוץ. והוא לא
רצה בשום־אופן לחלוץ. אז עלתה והשתטחה על קבר אביה ואחר־
כך מת היבם ונודע לכל כי זכות הרב היא אשר עמדה לבתו
להצילה מכבלי העיגון. נפטר ב"ג אדר־א' תרפ"ז. זכותו תגן בעד
כל ישראל אמן. יהי זכרו ברוך!

מתוך: הרב יהושע משה, קץ הימין (תולדות חכמי ורבני בבל), ירושלים תשכ"ז

160 מתוך המבוא של הרב יוסף חיים (בגדאד, 1835 – 1909) לספרו שו"ת 'רב פעלים', כרך א' (ירושלים תרס"א)

.... והנה בבעלי תשובות יש שני סוגים. כי, יש נשאל באיזה עניין שאלה אחת או חקר חקירה אחת.

והוא נכנס לתוך חדר של אותו עניין, ורואה שם שולחן ערוך מוכן ומוצג לפניו, קערות מלאות תבשיל מבושל
ומבוסם עם כל פרי מגדים, זה אומר בכה וזה אומר בכה. והוא עורך תשובה לאותה שאלה או החקירה, ממה

שאסף ולקח מן השלחן הערוך לפניו. והנה בוודאי לזה צריך חכמה, לברר מן השלחן הערוך לפניו ברור נקי ובר

ומנוקה [את] הראוי ונוגע לאותה שאלה, ולא יתלה תניא בדלא תניא. אך זה 'חכים' יתקרי, 'רב' לא יתקרי. 165

ויש נשאל באיזה עניין שאלה או חקר חקירה, והוא משדד עמקים באותו עניין; ומן החדר של הענין ההוא פותח
לו דרכים ושבילים חדשים לצאת וללכת בהם לחדרים אחרים, ימה וקדמה וצפונה ונגבה. ובכל מקום אשר נכנס

שם, עולה ויורד קושר ומתיר מכניס ומוציא. ומכל אלה עורך תשובה שלימה ברורה ונקייה מנופה ב"ג נפות.

הנה לזה, 'חכים' יתקרי ו'רב' יתקרי, ועליו נאמר: "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה" (משלי לא, כט). 170

מדרש תנחומא (בובר) פרשת פקודי סימן ח

כמה חכמים היו שם ולא היו יכולים להקים את המשכן, אמר שלמה רבות בנות עשו חיל, למה?
שעשו את המשכן ולא היו יודעים ליישב אותו, נטלו כל אחד ואחד מלאכתו והלכו להם אצל משה,

כל אחד ואחד היה אומר הרי קרסי הרי קרשי הרי בריחי, ושרתה רוח הקודש על משה, והקים את
המשכן 175

180 עוד יש בבעלי תשובות שני סוגים בעניין אחר. והוא: יש, אם נשאל שאלה בעניין אחד, הוא זריז ונשכר לדפוק על דלתי הספרים של כל בעלי התשובות, ראשונים ואחרונים ואחרונים למקטון ועד גדול עד זמנו; ואפילו על ספרים אשר המחברם עודנו בחיים. וכוונתו לחפש חפוש מחיפוש כדי לראות ולידע דעת כל חכם וחכם אשר ידבר בענין זה שנשאל בו. והנה, דרך זה הוא מה טוב ומה נעים. חדא: אם ימצא חכם מחבר שנכנס בענין כזה, וגם הוא מסכים בענין כהסכמתו, נמצא הדין אשר נשאל עליו לעשות מעשה, נפסק על פי דבריו ועל פי דברי אותו חכם, ואין זה 'דן יחידי'. והשנית, הנה בודאי אי אפשר למדרש בלא חידוש, ולא יבצר מהיותו מוצא בספרי המחברים איזה סברה, או חילוק, או איזה ראייה והוכחה מדברי הראשונים, או מדברי הגמרא, אשר זה החכם 185 שנשאלה ממנו אותה השאלה -- ולא ידעה ולא הכירה ולא הרגיש בה, אף על פי שהוא חכם גדול וגאון ומובהק, אשר ידו רב לו במלחמה של תורה, ובקי עשר ידות על החכם המחבר הספר ההוא. ובדרך זה נוהגין חכמי הספרדים בתשובות ובפסקים שלהם: לתור ולדרוש מכל הספרים ראשונים ואחרונים ואחרונים אשר תשיג ידם, כדי לברר ההלכה בתשובותיהם. ועליהם נאמר: "יפוצו מעיינותיך חוצה". *

190 ויש, שאין דרכם לתור ולדרוש בספרי האחרונים בכל עניין אשר יבוא לפניהם, אלא פונים דוקא אל דברי הפוסקים הראשונים, וכותבים מה שנראה להם באותו עניין לפי הכרעת דעתם וסברתם, כאשר תשיג ידם באותו עניין. לקיים מה שנאמר: "כי תשב ללחום את מושל, בין תבין את אשר לפניך" (משלי כג, א). ובדרך זה מתנהגים על הרוב גאוני אשכנז.

195 והנה, אף על פי שבודאי הגמור לא מרמות רוחא נהיגי בהכי, אני אומר, אחרי אלף מחילות מכבוד תורתם: לא טוב זה הדבר אשר עשו. כי זה כלל גדול בתורה: אין התורה נקנית אלא בחבורה. ולכך נקראו החכמים 'בעלי אסופות'. ותמיד תמצא שהגדולים צריכים לקטנים. והתנא הגדול אמר: "הרבה תורה למדתי מרבתי, ויותר מחבירי, ומתלמידי יותר מכולם".

200 ועל כן, אם המחבר הספר הוא אחרון, וזה החכם בעל התשובה הבא להשיב על השאלה שנשאל הוא חכם גדול ורב מובהק -- למה לא יבקש לדעת מה כתב זה המחבר באותו ענין של השאלה, הן מסברת עצמו, הן ממה שאסף וקיבץ לו מן הראשונים ואחרונים באותו ענין? ושמה ואולי עלתה מצודתו של המחבר הזה דבר חדש וסברה חדשה אשר נעלמה מאותו הרב המובהק? ואם זה הרב במובהק השקיף על דברי המחבר הזה ולא מצא דבר חדש, מה הפסיד בהשקפה זו? הלא בוודאי הגמור על כל אופן שיהיה, מהשקפה זו רווחא 205 שמעתתא טפי גביה. וכאשר מצינו, שהיה רבי יוחנן מצפה לקושיות תלמידיו שמקשים לו, כדי שעל ידי כך רווחא שמעתתא גביה. והיה נח לו בזה יותר מאותו [תלמיד] דאמר "הא תנא דמסייע לך". וגם כאן, אם ימצא איזה שגיאה וטעות בדברי המחבר באותו ענין, הנה אדרבה -- מזה רווחא שמעתתא טפי.

215 הוא [רבי יוחנן בן זכאי] היה אומר: "אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזניים, ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה, מכריע את כלם". אבא שאול אומר משמו: "אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזניים ורבי אליעזר בן הורקנוס אף עמהם, ורבי אלעזר [בן ערך] בכף שניה -- מכריע את כלם".

220 ומה היתה מעלתם של חכמים גדולים אלו? רבי אליעזר בן הורקנוס היה 'בור סוד שאינו מאבד טיפה', ורבי אלעזר בן ערך 'מעין המתגבר'. וכלשון הגרסה המורחבת שב'אבות דרבי נתן':

חמשה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי. לכולן קרא להם שמות. לאליעזר בן הורקנוס קרא "בור סוד שאינו מאבד טיפה, קנקן זפותה שמשמרת את יינה"... ולאליעזר בן ערך קרא לו: "נחל שוטף ומעין המתגבר, שממיו מתגברין ויוצאין לחוץ, לקיים מה שנאמר [משלי ה, טז]: יפצו מעינותיך חוצה, ברחובת פלגי מים"

225 הטיפוס של רבי אליעזר בן הורקנוס דומה לדמות החכם שתוארה בראשית דבריו של הרב יוסף חיים, מי שמכיר את מצאי הדעות שבספרות ההלכה עד זמנו -- ומשיב לשואליו מתוך מצאי זה. ואכן, כך מסופר על רבי אליעזר:

230 מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון. ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה. [על] שתיים עשרה אמר להם: "שמעתי", [על] שמונה עשר אמר להם: "לא שמעתי". אמרו לו: "כל דבריך אינן אלא מפי השמועה". אמר להם: "מימי ... לא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי"

235 הטיפוס של רבי אלעזר בן ערך, דומה לדמות החכם השני, בעל היכולת היצירתית המקורית. וכך מסופר על רבי אלעזר בן ערך, כאיור לדברי המשנה (חגיגה, פרק ב, א) "אין דורשין ... [מעשה] מרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו":

240 מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רכוב על החמור, והיה רבי לעזר בן ערך מחמיר אחריו. אמר לו [רבי אלעזר לרבן יוחנן]: "רבי, שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה". אמר לו [רבן יוחנן]: "לא כך אמרתי לך מתחילה, שאין שונין במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם מבין מדעתו?" אמר לו [רבי אלעזר]: "מעטה, ארצה לפניך". אמר לו [רבן יוחנן]: "אמור". פתח רבי לעזר בן ערך ודרש במעשה מרכבה. ירד רבן יוחנן בין זכיי מן החמור, ונתעטף בטליתו, וישבו שניהם על גבי האבן תחת הזית. והרצה לפניו. עמד [רבן יוחנן] ונשקו על ראשו, ואמר: "ברוך ה' אלוהי ישראל, אשר נתן בן לאברהם אבינו שיודע להבין ולדרוש בכבוד אביו שבשמים... אשריך אברהם אבינו, שאלעזר בן ערך יצא מחלצידך, שיודע להבין ולדרוש לכבוד אביו שבשמים"

245 העיסוק במעשה מרכבה הוא סוג פרדיגמתי של פעילות שבו אמור התלמיד לחדש דברים שלא שמעם מעולם; רבי אלעזר בן ערך, שאותו אפיין רבו 'כמעין המתגבר... יפוצו מעיינותיך חוצה', הוא הדוגמא המובהקת של חכם מקורי מעין זה. הרב יוסף חיים מאפיין כך את דמות החכם האידיאלי, שאותו הוא מזהה עם חכמי הספרדים, המשלבים שליטה והתעניינות במלאות שדה השיח ההלכתי עם מקוריות ויכולת חידוש.

250